

## บทคัดย่อ

โครงการวิจัยเรื่อง“การศึกษาพันธกรรมข้าวพื้นบ้านเพื่อการขยายผลผลิตข้าวในระบบเกษตรกรรมยั่งยืนในพื้นที่บ้านกุดหิน บ้านก้ามแมด บ้านโนนยาง ตำบลก้ามแมด อำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร” มีวัตถุประสงค์ในการศึกษาเพื่อ 1) ศึกษาพันธกรรมข้าวพื้นบ้านที่มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตชุมชน 2) ศึกษาสาเหตุการสูญหายและการคงอยู่ของพันธกรรมข้าวพื้นบ้านจากอดีตสู่ปัจจุบัน 3) สร้างกระบวนการและแนวทางการปฏิบัติการขยายผลพันธกรรมข้าวพื้นบ้านในระบบเกษตรกรรมยั่งยืน และ 4) เพื่อปฏิบัติการทดลองขยายผลพันธกรรมข้าวพื้นบ้าน

กระบวนการวิจัยประกอบด้วย การค้นหาปัญหาของชุมชน การพัฒนาทีม การทำความเข้าใจโครงการกับชุมชน การศึกษาและรวบรวมข้อมูล การกำหนดแนวทางปฏิบัติการ การสรุปผลการวิจัย การสรุปบทเรียน และนำเสนอผลการวิจัยต่อพื้นที่เป้าหมายพร้อมทั้งกำหนดทิศทางต่อไป

ผลของการวิจัยที่สำคัญ สรุปได้ 5 ประเด็น ดังนี้

ประเด็นที่ 1 ความสัมพันธ์ระหว่างข้าวพื้นบ้านกับวิถีชีวิต พบว่า ข้าวพื้นบ้านมีความสำคัญต่อสภาพพื้นที่ วัฒนธรรม ความเชื่อ การจัดการแรงงานในครอบครัว การแปรรูป สุขภาพและการรักษาโรค รวมถึงการจัดการวัชพืชด้วย ประเด็นที่ 2 สาเหตุการสูญหายและการคงอยู่ของพันธกรรมข้าวพื้นบ้าน พบว่า ปัจจัยภายนอกชุมชนเป็นสาเหตุหลักของการสูญหายคือ นโยบายรัฐและการส่งเสริมของภาครัฐ ความต้องการตลาด พ่อค้าปฏิเสธรการซื้อข้าวเหนียวรวม เจ้าของโรงสีข้าว และระบบของเครื่องสี ส่วนสาเหตุกลุ่มเป้าหมายส่วนหนึ่งยังรักษาข้าวพื้นบ้านไว้คือ ความเหมาะสมกับสภาพพื้นที่ อายุการเก็บเกี่ยวสั้นสอดคล้องกับวิถีชีวิต ปลูกข้าวอายุสั้นเพื่อให้มีพื้นที่เลี้ยงสัตว์ การแปรรูป และความต้องการการอนุรักษ์และพัฒนาพันธุ์ ประเด็นที่ 3 กระบวนการและแนวทางการปฏิบัติการ พบว่า หลักการในการขยายผลที่มีประสิทธิภาพที่สุดคือ การทำให้กินในงานบุญ งานบวช งานแต่ง และใส่บาตร และการรณรงค์ผ่านแปลงสาธิต การทำกิจกรรมเกี่ยวกับพันธุ์ข้าวในงานบุญ ส่วนการทำแปลงอนุรักษ์และแปลงทดลองนั้นทำให้ได้ข้อมูลเชิงลึก เพื่อนำไปประกอบการรณรงค์ ประเด็นที่ 4 ผลของปฏิบัติการทดลองขยายผลพันธกรรมข้าวพื้นบ้าน พบว่า กระบวนการที่ทีมวิจัยได้ดำเนินการทดลองนั้น สามารถสร้างการเรียนรู้ให้กลุ่มเป้าหมายจากรู้จักข้าวพื้นบ้าน เห็นคุณค่า และเปลี่ยนพฤติกรรม ทั้งการผลิต การบริโภคได้ ประเด็นที่ 5 ข้อค้นพบจากการวิจัย คือ ข้าวพื้นบ้านเป็นกุญแจไขสู่การพึ่งตนเองของเกษตรกร ส่วนข้อค้นพบเชิงกระบวนการขยายผลนั้น พบว่า หลักการในการออกแบบวิธีการขยายผลให้มีประสิทธิภาพคือ “ได้กิน ได้ชิม ได้เห็น แลกเปลี่ยน ชักถามได้อย่างชัดและลึก” ประเด็นที่ 6 ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น การทำการวิจัยสร้างความเปลี่ยนแปลงหลายอย่าง สิ่งที่สำคัญที่สุดคือ ทำให้พื้นที่เห็นคุณค่าของข้าวพื้นบ้าน ซึ่งตัวชี้วัดคือ จำนวนผู้ปลูกข้าวพื้นบ้านใน 3 หมู่บ้านเป้าหมาย ก่อนทำวิจัย 13 ราย เพิ่มเป็น 44 ราย และนอกพื้นที่เป้าหมายกว่า 60 รายจำนวนพันธุ์ข้าวพื้นบ้าน ก่อนทำวิจัย 13 พันธุ์ ปัจจุบัน มี 30 พันธุ์ และจำนวนพื้นที่ปลูกข้าวพื้นบ้าน ก่อนการวิจัย 35 ไร่ ปัจจุบัน มีมากกว่า 100 ไร่